

DESETI BRAT

»Pusti šalo v nemar, pomeniva se kaj resnobnega. Z Marijanom sem govoril. Vprašal me je, zakaj se ga tako ogibljem in –«

»To te tudi jaz vprašam, dasiravno vem, kaj mi boš odgovoril. Sicer pa sva se že o tej reči, menim, zadosti zmenila, zato nikar ne govoriva o njem. Imam te za prepametnega, da bi si zavoljo njega glavo belila. Kar sem ti že dostikrat pravila, to ti potrjujem še zdaj, naj ti bo dovolj. Mislim, da si me dovolj spoznal, ali vsaj želim, da bi me bil, da mi priznavaš toliko trdne volje, kolikor mi je bo v najinih okoliščinah potreba.«

»Da, predraga Manica, spoznal sem te, vem, da tvojega srca jaz še vreden nisem,« reče Lovre in živeje stisne njeno roko.

»V svoji lastni pravdi človek ni pravičen sodnik. Zato le meni prepusti razsodbo, ali si vreden ali nisi. Kaj meniš, da jaz sebe in svoje srce tako malo čislam in cenim, da bi ga bila dala človeku, ki ga ne bi bil vreden? Tebi sem ga dala. Želela bi ti boljše deklice, kakor sem jaz, ravno ker vem, da je za služiš.«

»Druge bi mi želela? Za tako željo se ti ne bom nič dobro zahvalil. Če je še kje blažje bitje od tebe, bilo bi zame preblago, ne mogel bi ga razumeti in ravno zato ne ljubiti. Če mi hočeš dobro, želi mi samo sebe, druge ne maram, tudi ne, ko bi mi jo ti izbrala in zatrdila, da je boljša kot ti.«

»Ne, tako do idealne ljubezni se ne morem povzdigniti,« reče smehljaje se Manica. »Ne vem, ali si me napak razumel ali sem jaz napačno govorila, hotela sem samo reči, da si želim boljših lastnosti, da bi te bila še bolj vredna.«

TELEČJA PEČENKA

Ko je bila ura sedem, prinesla mu je kletarica *telečje pečenke*! Lepa porcija, lepo opečena, rumena; in duh udarja prijetno v nos in golt. To je »stotniku« pogodu! Zdaj se mu obraz zasveti, oči zadovoljno gledajo na krožnik, roke polagoma razvijajo servieto, katero zna Bitič tako obvezati okoli vratu, da dva uhlja gledata zadaj na straneh kvišku, tako da se baš vidi, kakor da bi gospod stotnik imel štiri ušesa, in sicer dve daljši nego dve. Potem kadečo se, rumeno pečenko bliže pomakne in jo pogumno nasadi na vilice.

Nos gospoda stotnika se približa mizi, od mize pak se porcija na vilicah približa nosu, obadva prideta v sicer ne posebno estetičen dotik, a samo za hip, kajti z zadovoljstvom se vrne stotnikov obraz v prejšnji ravni položaj. Zdaj poje nož na krožniku. Zanimivo je gledati to lice, na katerem se pozna, da stotnikovi zobje in čeljusti že nimajo več zapriseženih osnovnih ustanov, a da z veseljem še službo opravljajo. Ali lice je vedro, malo oko bistro, zdaj je gospod Bitič srečen videti, kakor je srečen mladenič, čigar srce je čiste ljubezni polno, ko prvič poljublja nedolžno — trepetajočo nevesto.

JARA GOSPODA

IX

»Hitite, kolikor hočete, ujamem vas!«

»Ne bodete me! — Nikdar ne!«

»Oh, gotovo!«

Z brzim skokom je bil preko nizkega jelševega grma tikoma pred njo, ki je prihitela okrog ovinka rebri, čez katero se je podila vsa družba.

Oni so drevili na nasprotno stran, ta dva pa sta stala sedaj sama v temni senci mladega gozda, tihega in dehtéčega, kakršen se kaže le na jasni večer poznega poletja.

»Imam vas!«

»Ne, nimate me še! Pustite me!«

Jezno je razpela svojo pahljačo in si hladila vroče lice; a takoj je hotela mimo njega smukniti v grmovje nizdol.

Ali on je bil urnejši. Ujel jo je okoli pasa in pritegnil k sebi.

»Kazen treba plačati!« sopnil je.

»Pa tam gori — vpričo vseh!« vzkliknila je ona in ga udarila s pahljačo po licu ter se mu izkušala izviti.

Oba nista znala, kako razvneti sta.

»Ančka!« šepnil je on in, ker mu ni imela moči braniti, pritisnil jo je k sebi in jo poljubil na ustna.

»Pustite me, gospod Pavell!« zaklicala je sedaj glasno in, ko jo je izpustil, vendar se ni ganila z mesta, nego z rokami si zakrila obraz in glasno zaihtela.

»Sram vas bodi! Pustite me! Kaj sem vam storila, da tako ravnate z menoj?«

Tako je šlo očitiranje bruhoma vanj, on pa je stal poparjen, nem pred njo.

Toda zdajci se ojači in govori kakor glumač na odru:

»Storili — storili mi niste ničesar! A vendar — nesrečen sem, ker sem vas izgubil! Ne veste li že davno, da vas ljubim, da nimam drugih misli, drugih želja nego edino na vas, le vas — Ančka!«

»Haha!« zasmejala se je na pol veselo, na pol trpko. »Zakaj mi pa tega niste prej povedali?«

Ivan Tavčar (1851—1923)

VISOŠKA KRONIKA

Odlomek

Bil sem star dvanajst let. Takrat me je mati prvič peljala v mesto.

Takoj pri Poljanskih vratih je tržil nekdo z orožjem. Prodajal je meče, težke muškete in železne čelade. Vse je bilo bolj staro in obrabljeno, ker je bilo ostalo iz vojske, katera je zavolj krive vere razsajala po celem svetu, da so se povsod morili ljudje in zažigali človeška stanovanja. Po tej vojski so ostala dolga pokopališča in celi tovari orožja. Nekaj tega orožja so zanesli odpuščeni vojaki in tudi prekupci v mesto našega škofa.

Tiste dni je bila gorka moja želja postati vojščak, in kar pogrelo me je, ko sem pri loškem trgovcu ugledal samokres z debelim, svetlo okovanim kopitom, ki pa je bil tako velik, da bi ga jaz, otročaj, komaj mogel nositi. Ta samokres je v hipu napolnil mojo dušo in moje srce je pozelelo po njem. »Kupite mi ga!« sem vzdihnil k materi. Položila mi je roko na ramo in odgovorila: »Kako ti naj ga kupim, ko bi morala zanj plačati beneški cekin!«

Kmalu nato je napočil zame najhujši trenutek zapuščenega življenja, ki me je pozneje preganjal pri svetlem dnevu ter me budil iz spanja divjih sanj.

Popoldne sva prišla z materjo iz Loke. Že na brvi pod visoškim domom sva čula vpitje jeznega očeta. Bil je na njivi, kjer mu niso deklet nekaj pogodu opravljale. V največjem strahu sva se stisnila okrog hleva v hišo. Tam je mati odhitela navzgor, da bi se prejkone skrila na izbi, kakor je to vselej storila pri enakem divjanju.

A jaz sem obstal ravno pri kleti ter takoj opazil, da so bila vrata priprta. Ko je oče v jezi odrohnal na polje, je pozabil vrata pri kleti zapreti, kar se ni zgodilo ne prej ne slej nikoli. Kot stržek sem švignil v mračni prostor, kamor me je gotovo sam satan vlekel proti volji moje bojazljive duše!

OBRAZI

Vstala je narava
ter se giblje živa;
znane čute kaže,
kar nebo pokriva.

In srcé umeje
čudne govorice,
ki jih govorijo
zvezde in cvetice.

Kamenje budí se
in občutke moje
z mano čuti, z mano
glasne pesmi poje.

V

Ko je sonce vstalo,
dajal sem mu hvalo,
da na oknu rože
mi je obsijálo.

Sonce mi je reklo:
»Tebe, rož ni bilo,
ko mogočno z neba
zemlji sem svetílo.

Ti ko rosa zgineš,
jaz pa bom ostalo,
grob ti obseválo;
revež, hrani hvalo!«

VII

Zêlen mah obrašča
zrušene zidove,
veter skoznje diha
žalostne glasove.

Pôvej, razvalina,
v soncu zatemnéla!
Kaj je moč človeška,
kaj so njena dela?

In življenje naše,
ki tak hitro teče,
al' so same sanje?
– *Sanje* – jek mi reče.

X

Mlade hčere truplo
črna jama krije;
poleg jame mati
bridke solze lije.

Kar oko doseže,
smeje se narava,
pómład po grobovih,
cvetje razsipava.

V joku svojo zgubo
človek Bogu toži;
slavec, drobni slavec
pa vesele kroži.

ČLOVEKA NIKARI

V delavnico sem tvojo zrl,
ki bitij si rodil brez broja!
Skrivnostno snuje roka tvoja:
nikjer je stalne ni stvari,
a prah noben se ne zgubi.
V delavnico sem tvojo zrl,
in videl vedno sem vrtenje,
prelivajoče se življenje,
prerojevanje, prenavljanje,
iz bitja v bitje presnavljanje,
a smrti nisem vzrl nikjer!
Brezumni svet plakaje toži,
ko pade cvet duhteči roži,
ko izmed dragih mu kater
duhá okove v grob polóži,
češ: rodni brat mu je umrl!
In – smrti ni!
V delavnico sem božjo zrl,
tam prestvarjanje sem stvari,
a smrti nisem vzrl! ...
Začetnik moj, ki si me vstvaril,
duhá si iskro mi razžaril,
v oklep prsteni jo zaprl –
zakaj, veš ti! –

Ko ilnato boš ječo strl,
ne bom umrl!
No duhu poženo peroti,
ki jih iz dola solz in zmot
razvije na skrivnostno pot –
kam? Tebi hitel bo naproti,
da enkrat tvoj obraz bi zrl,
da zrl bi sončnojasno lice,
obraz ljubezni in resnice! ...
To prst pa prsti izroče
in svet ob noč pozabi kraj,
krijoč ostanke te.
In ni mi žal! Svet zabi naj!
Ti ga ne zabiš!
Za novo stvar moj prah porabiš –
za káko? Jaz ne vem,
ti sam si gospodar!
A eno te prositi smem:
iz praha vzgôji ti cvetico,
podari logu pevko-ptico,
katerokoli vstvari stvar;
kedór bi pa ko jaz na sveti
imel čutiti in trpeti,
med dvomi, zmotami viseti –
človeka – vstvariti nikar!

Anton Aškerc (1856—1912)

MEJNIK

Dospe do svoje hoste ... Čuj, iz teme:

»Joj! kam bi dél?« —

»Kaj? — Kdo si božji? — Kam naj deneš, vprašaš? —
I, kjer si vzel!«

»Vzel sem med svojoj bil in tvojoj lastjo
mejnik le-tá,
presádil ga skrivaj na last sem tvojo
za šežnja dva!

Oh, in sedaj, odkar moj duh odplaval
na oni svet,
nazaj ga nosim, kamen ta prekleti,
pač što že let!

Oh, to teži! ...« Zabliska se: Po cesti
pred njim sopeč
pripognjen stopa sosed Vid, na rami
mejnik noseč! ...

Pa bil je Martin svoje dni vojak vam,
in ni se bal ...
Kako nocoj domov je prišel s sejma,
pa le ni znal!

A čudno prineso mu vsi novico,
ko sine svit
»Sinoč umrl je nagle smrti sosed,
mejaš naš — Vid!«

Tujec

- »Povej, skrivnostnež, koga najbolj ljubiš? Očeta, mater, sestro ali brata?«
»Nimam ne očeta ne matere, ne sestre ne brata.«
»Prijatelje?«
»Govorite o nečem, za kar do tega dne še nisem ugotovil, kaj pomeni.«
»Domovino?«
»Ne vem, na katerem koncu leži.«
»Lepoto?«
»Ljubil bi jo, če bi bila božanska in nesmrtna.«
»Zlato?«
»Tako ga sovražim, kot vi sovražite Boga.«
»Oh, kaj pa potem ljubiš, čudni tujec?«
»Ljubim oblake ... oblake, ki plavajo ... tja daleč ... tja daleč ... tiste čudežne oblake ...«

Prevedel Marko Crnkovič

Charles Baudelaire (1821–1867)

SORODNOSTI

V narave templju kdaj živi stebri
spregovore besede polzastrte,
skoz gozd simbolov človek gre vse dni
in znane njih oči so vanj uprte.

In kot odmeve združijo bregovi
v en glas, globok, skrivnosten in teman,
kakor svetloba in kot noč prostran,
se družī barva z vonji in glasovi.

So vonji kot otroška polt mladī,
blagi kot lipa, kakor vrt zeleni,
drugi bogatim zmagoviti, zli,

s stvari neskončnim dimom prepojeni,
ki v ambri in muškatu trepeta,
pojoč o žaru čutov in duha.

Prevedel Jože Udovič

Omamljajte se!

Vedno se je treba omamljati. Vsa stvar je v tem, in to je edino vprašanje. Če nočete čutiti strašnega bremena Časa, ki vam pritiska na ramena in vas upogiba k tlom, se morate kar naprej omamljati.

Toda s čim? Z vinom, s poezijo ali pa z moralo, kakor hočete. Samo da se omamljate.

In če se kdaj zbudite na stopnicah palače, v jarku na zeleni travi, v turobni osamljenosti svoje sobe, ko je omama že popustila ali izginila, vprašajte veter in zvezdo in val, ptico in uro in vse, kar beži, in vse, kar ječi, vse, kar se giba, in vse, kar vam poje, in vse, kar šepetne, koliko je ura; in veter in zvezda in val in ptica in ura vam bodo odgovorili: »Ura za omamo!« Če nočete, da vas Čas trpinči kakor sužnje, se kar naprej omamljajte! Z vinom, s poezijo ali pa z moralo, kakor hočete.

Prevedel Marko Crnkovič

Oscar Wilde (1854-1900)

SALOMA

SALOMA: Tvoji lasje so strašni. Sršeči so od strjenega blata in prahu.

Kakor trnova krona so, ki so ti jo posadili na čelo. Kot vozec črnih kač so, ki se ti zvijajo okrog vratu. Ne maram tvojih las . . . Tvoja usta ljubim, Johanaan. Tvoja usta so kot škrlatni pas na slonokoščnem stolpu. Kot granatno jabolko so, prerezano s slonokoščnim nožem. Granatno cvetje, cvetoče v vrtovih Tira in bolj rdeče od vrtnic, ni tako rdeče. Rdeči zvoki tromb, ki znani prihode kraljev in vlivajo trepet sovražnikom, niso tako rdeči. Bolj rdeča so kot noge tistih, ki tlačijo vino v stiskalnicah. Bolj rdeča so kot noge golobic, ki domujejo v templjih in jih hranijo duhovni. Bolj rdeča kakor noge tistega, ki se vrača iz gozda, kjer je ubil leva in zrl zlatorumenega tigra. Tvoja usta so kakor koralna veja, ki so jo našli ribiči v somraku morij in jo prihranili za kralje . . . Kakor cinober so, ki so ga Moabiti našli v moabskem rudniku in ga imajo samo kralji. Kot lok perzijskega kralja so, ki je poslikan z bagrom in obložen s koralami. Nič na svetu ni tako rdeče, kot so rdeča tvoja usta . . . Naj jih poljubim, tvoja usta!

JOHANAAANOV GLAS: Nikdar, hči babilonska! Hči Sodome, nikdar!

SALOMA: Poljubila bom tvoja usta, Johanaan. Poljubila te bom na usta.

MLADI SIRIJEC: Princeza, princeza, ti mirtov gaj, ti golobica vseh golobic, ne glej več tega človeka, ne glej ga! Ne govori mu teh reči! Ne morem jih poslušati . . . Princeza, princeza, ne govori mu teh reči!

SALOMA: Poljubila te bom na usta, Johanaan.

Dragotin Kette (1876—1899)

NA TRGU

Noč trudna
molči,
nazamudna beži
čez mestni trg luna sanjava.
Vse v mraku
mirnó,
na vodnjaku
samó
tih vetrc z vodoj poigrava.

Vodice
šumé
in rosice
pršé
brez konca v broneno kotanjo;
brezdanj je
ta vir,
šepetanje,
nemir,
brezkončna, kot misli so nanjo.

Pa blizi
ni cest,
ah, v Elizij
do zvezd
ne morete kaplje šumeče.
In smeje
željé
do Angele
mojé
hitite zaman hrepeneče ...

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
čez mestni trg luna sanjava,
ki ruši
pokoj
moji duši
nocoj,
brezskrbno pa deklica spava.

Josip Murn (1879–1901)

PESEM O AJDI

Kakor bela grud,
gorka od krvi,
mlade radosti
v cvetju ajda diši.

Že vsa polna medu
zacvetela je,
pala k nogam ko v snu
ji čebela je!

Grud prostrana jo
napojila je,
z božjo pomočjo
vase skrila je.

Zdaj stoji, diši,
na daljave blešči,
ko golob upira
v svet rdeče oči.

Kadar klas šumi,
kmet počije se,
kadar ajda diši,
ji odkrije se!

Plača za ves trud
z medom kdo, s krvjo?
Ktera druga grud
nežna je tako?

Ah, že skoro bo prišla
mrzla in hladna –
na ves svet
legla je čarovnica.

Josip Murn (1879–1901)

SNEG

Brez konca padaš, drobni sneg,
na tihi gozd in na poljano,
nekje kraguljčki, hitri beg,
spet molk za mano in pred mano.

Kaj moč mi, čas, kaj si mi dan?
Kar bilo – kot v sneg zakopano!
Kar bode – kot ta tiha plan
brez konca širi se pred mano.

Oton Župančič (1878—1949)

DUMA

Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti.

Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš; —
ali poljane poznam — čigave so v soncu bleščeče?
Pustil si plug in motiko, zalezal se v zemljo,
starec, in križ ti na grobu rjavi in poveša se;
sin tvoj zaril se je živ pod zemljó — v Ameriki koplje,
v rovu še zarja poljan mu mračne misli obseva,
sin njegov več ne bo jih poznal, ne sanjal o njih.

Čul sem vdovice jok:

»Moj Mate, jó, moj Mate!«

Pel je véliki zvon —

»Moj Mate, jó, moj Mate!«

Hamburk, Hamburk! kliče ji zvon ...

tam ji v smrt omahnil je sin,

solze nobene biló ni za njim,

znamenja ni za grob njegov.

Hamburk! — Misel ji blodi okrog,

pa ne ve, kam naj poleti,

kje se naj na grob spusti,

da potoči nanj solzó.

Da sem takrat bil Bog,

— »Moj Mate, jó, moj Mate!«

vzkliknil bil v grob bi njegov:

»Moj Mate, vstani, Mate!«

Hamburk, Hamburk! — Véliki zvon

poje ji, bije,

toži, vpije,

pada trdó na njeno glavó.

Hamburk, Hamburk! — pada črnó.

meša se, lije,

vse ovije

v svojo motnjavo, zemljó in nebó.

HIŠA MARIJE POMOČNICE

Lojzka je vedela, zakaj ni hotela domov. Ko so se zaprle duri za gospodom, za damo, so se zaničljivo napele njene rdeče ustnice, obrvi so se strnile.

Videla je dom, ki je bil lep, pač lepši od te velike sobe z golimi stenami, s štirinajsterimi posteljami. Tam so bile na stenah pisane tapete, slike v zlatih okvirjih so visele naokoli. Na tleh so bile preproge in sedel je človek na širokih, blazinastih stolih, ležal je na mehkih zofah in mirna zaspāna svetloba je prihajala tiho skozi visoko okno, izza težkih zastorov, ki so segali do tal. V kotu je stala majhna mizica in na mizici so bile rože; težak, prijetno utrudljiv, uspavajoč vonj je ležal v sobi. Lepa je bila soba, ali vsa oskrunjena, polna zlih misli in zlih besed.

Oče je bil malokdaj doma, ali kadar je prišel, je bil njegov obraz osoren, gledal je hudobno in prav tako hudobno je gledala mati. Sedela sta za mizo, svetilka je gorela med njima. Oče je izpregovoril besedo, čisto kratko, kakor da bi mu bila slučajno zdrknila z ustnic, in tedaj sta odložila nože in vilice, lica so prebledela, ustnice so se tresle. Vstala sta in stala sta si nasproti s stisnjenimi pestmi, z očmi široko odprtimi, polnimi zlobe in sovraštva. Vsaka beseda, izgovorjena s hripavim glasom, izbruhnjena siloma iz umazanih prsi, je bila kakor ostuden pljunek; in obadva sta bila opljuvana, vsak od čela do nog oškropljena. Lojzka ni razumela od začetka in je jokala; pozneje pa je razumela, njena lica so bila spet polna in rdeča, ali oči so bile zrele in polne zaničevanja.

KRALJ NA BETAJNOVI

MAKS: Ne pojdete naprej, ne za ped dalje. Ne preko trupel. Nina ne pojde v kloster, pojde v mesto.

KANTOR: Nosi v svojih sanjah predragocene reči, pojde v kloster. Rekel sem, da ne maram plota in ne vesti, če mi je kamen na poti, ga brcnem stran. No, ukazujte, poskusite!

MAKS: Okradli ste jo, vrnite ji očetov denar.

KANTOR (*séde, prisiljeno miren, s čudnim nasmehom*): No, dalje!

MAKS: Okradli ste mojega očeta, okradli in osleparili ste vse, ki so vam prišli naproti. Vaše kraljestvo je ukradeno, kolikor je v njem beračev, ste jih vi okradli, ste jih slekli, ste jih vrgli na cesto. – Krono z glave, žezlo z roke!

KANTOR (*kakor prej*): Dalje!

MAKS: In dali boste krono z glave, žezlo z roke! Niti koraka ne dalje, ne za palec ne boste razširili kraljestva. Ali ste čutili, da se že giblje tam doli, da se že upirajo vaši sužnji? To je moje delo, kralj veličastni, to je plot, je vest!

KANTOR (*ustane*): Kdo mi sname krono z glave?

MAKS: Jaz.

KANTOR (*se nalahko dotakne njegove rame, se zasmije in stopi par korakov po sobi, veselo*): Gospodek mladi, odkod ta pogum? Odkod ta moč v vaših majhnih rokcah? Kje pa me mislite prijeti, kam udariti?

MAKS: Sami ste se slekli pred mano.

KANTOR: Kaj še, prijatelj, kaj še! Ali se vam sanja? (*Se nasloni na mizo, govori veselo.*) Saj vas bodo zaprli, prijatelj, če boste govorili take neumnosti. V norišnico vas bodo vtaknili! – Ali veste, kdo sem jaz! Kantor, kralj na Betajnovi! In kdo ste vi? Izgubljen študent! Bodite pametni in premislite: če bi bila zdajle moja suknja vsa krvava in bi vi prišli in bi pokazali: »Glejte, moril je, še ves je krvav!« – precej bi vas zgrabili za lase in bi vas gnali v norišnico. Kralj na Betajnovi morilec! Kaj še! Za šalo, iz dolgega časa se je malo poškopil s krvjo! – In če bi bilo tisti večer, prijatelj, sto in tisoč ljudi zraven in bi sto in tisoč ljudi videlo in slišalo, bi se obrnili stran in bi rekli: Kralj na Betajnovi morilec! Kaj še! To se nam je le tako sanjalo – o, prijatelj, in vtaknili bi vas v norišnico! –

HLAPCI

JERMAN (*govori spočetka mirno in počasi*): Prijatelji, na obrazih se vam pozna in besede nam pričajo, da ste prišli poslušat in gledat predpu-
stno burko. Tudi ste prišli z drugo mislijo, ki je, pošteni, kakor ste, ne
skrivajte za hrptom: da poslušate do konca, nato pa šaljivca opljuvane-
ga poženete na cesto. Prav je, da ste dobre volje v teh žalostnih časih,
ko draginja tare in davki tišče —

GLAS: Ali nas ima za norca?

JERMAN: Vendar pa vas nisem klical — ne da bi to žalost reševali in ne
da bi burke uganjali. Tudi se nismo zbrali, da bi v tej krčmi Boga od-
stavljali in zoper cesarja se puntali. Ponižna in miroljubna je naša
namera in mislim, da jo izvršimo v prijaznosti. — Kakor ste se učili,
je od Boga vse, kar je na svetu —

ŽENSKI GLAS: Kaj mu je treba, da nosi Boga v ustih?

JERMAN: Vse je od njega, le neumnost ne. Kar storimo zoper neumnost,
je storjeno po njegovi volji, ki je vsegaveden in ki je pamet na svet
poslal. To sem vam povedal, ker ste me krstili za aposteljna satanove-
ga, še preden sem usta odprl;

ŽENSKI GLAS: Sam se je krstil.

JERMAN: Veliko jih je med vami, ki so nauka željni — tiste kličemo v
svojo družbo; izpregledali bodo ter bodo spoznali, da katekizem ni vse
učenosti začetek in konec, da je čas porušiti plotove, ki so jih postavili
človeku duhovni in posvetni jerobi. Veliko pa jih je tudi v naši deželi,
veliko in preveč, ki bi jim ne pomagalo, če bi Bog poslal nadnje vseh
četvero velikih ter dvanajstero malih prerokov.

GOSPOD STOTNIK

V dolgi, ravni vrsti je stala kompanija, napravljena, da se še tisto uro napoti na bojišče. Stali so tam kakor od kamna, nobeno oko ni trenilo; sloka telesa so bila narahlo upognjena pod bremenom težkih nahrbtnikov. Nikoli poprej nisem videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. Vsi obrazi so bili še zelo mladostni, skoraj otroški in vsi so bili sveži, kakor v rosi in zarji umiti; tudi v očeh je bila svetla rosa, gledale so kakor iz daljnih krajev, iz lepih sanj; vse pa so bile nepremično uprte v gospoda stotnika, ki je s počasnim, malobrižnim korakom stopal pred nemo vrsto gori in doli.

Stotnik je bil sila visokega života, za glavo je bil višji od kompanije; ogrnjen je bil v ohlapen črn plašč, izpod tega je gledalo dvoje zelo dolgih in tenkih nog; v roki, ki je bila še v rokavici koščena in krempljasta, je držal palico, na katero se je gredoč opiral. V obraz mu nisem videl; ker je bil ves čas obrnjen proti vrsti. Korak za njim je stopal mlad praporščak, ki se je časih plaho ozrl, kakor se morda ozre človek, ki bi rad pobegnil, pa občuti, da je priklenjen brez usmiljenja.

Še enkrat je gospod stotnik začel od kraja svoje ogledovanje. Postal je pred prvo številko v vrsti, pred visokim, vitkim fantom, ki je strmel nanj s črnimi, zamolklimi očmi. Stotnik je stopil tik prědenj.

»Kako ti je ime?«

KOSTANJ POSEBNE SORTE

Kdor je kdaj sedel pod tistim kostanjem, je bil mlad. Prišel je poln skrbi in hudih misli, šel je z vedrim obrazom, veselo vriskajoč. Zaljubljeni so tam ljubili bolj pristrčno in bolj zvesto nego pod samim božjim soncem. Vsak edini list je bil znamenje moči, dobrote in vere, od vsakega edinega je v svetlih kapljah rosila ljubezen. Priromal je starec ob bergli; ko ga je obsenčil kostanj, mu je v krvi zapela mladost.

Nekoč se je sanjalo babnici, enooki Marjeti, da leze po tem čudežnem kostanju zlat hrošč. Leze od tal, po deblu, na to vejo, na drugo; in mahoma je bilo zlatih hroščev toliko, da je bilo skoraj listov premalo; na vsakem se je sončil po en cekin. Tedaj pa se je zgodilo, da se je na enem teh listov po nerodnosti spotaknil zlati hrošč ter se zvrnil Marjeti naravnost v naročje. Zbegan je šepal preko trebuha, čez prsi; nazadnje se je napotil po razvoženih cestah vratú, čez strme klance čeljusti in mimo globeli usten naravnost do nosú. Tam je pogledal v črno jamo in si ni upal naprej. Zato si je skrbljivo ogledal noge, da bi si jih popravil in zravnal. Med tem opraviлом pa je v svoji nemarnosti zadel ob veliko črno kocino, ki je strmela iz jame. Takrat je Marjeta kihnila in se je vzdramila. Zatega hrošča ni bilo več nikoli in nikjer.

PISMA

1

Mesec je vstal izza daljne strehe.
Na balkonu slonim in čakam nate.
Oči sem zaprla in sanjam. Vse zlate
so sanje. A če le korak odmeva
po tlaku, se stresem in gledam. Dozdeva
se mi, da si ti. Tako mi minute
bežijo in ure, tako mi noči, vse prečute,
bude hrepenenje, ne dajo utehe.

5

Nikoli več mi morda ne bo moči
te videti. In vendar, da sva ena
le duša, vem, in da nobena
te moč nikdar od mene ne razloči.
Spojila v eno sva se v bolečinah,
ki nihče jih ne vidi. Dva vodnjaka
oddaljena vrh zemlje sva. V globinah
se vendar eden v drugega pretaka.

7

Če drugega življenja ni, čemu
bežiš od mene? Glej, te moje prsi
ko mleko bele so in kakor trsi
ta moja usta sladka so. Medu
se njih napij! Izsrkaj mi iz žil
vso to besnečo kri, da truden vpil
boš od slasti, da ko življenje zajde,
pri meni smrt ničesar več ne najde.

Slutnja

Polja.
Podrtija ob cesti.
Tema.
Tišina bolesti.

V dalji
okno svetló.
Kdo?
Senca na njem.

Nekdo gleda
za menoj,
z menoj
nepokoj
in slutnja smrti.

Ekstaza smrti

Vse je ekstaza, ekstaza smrti!
Zlati stolpovi Zapadne Evrope,
kupole bele – (vse je ekstaza) –
vse tone v žgočem, rdečem morju;
sonce zahaja in v njem se opaja
tisočkrat mrtvi evropski človek.
– Vse je ekstaza, ekstaza smrti. –

Lepa, o, lepa bo smrt Evrope;
kakor razkošna kraljica v zlatu
legla bo v krsto temnih stoletij,
tiho bo umrla, kot bi zaprla
stara kraljica zlate oči.
– Vse je ekstaza, ekstaza smrti. –

Ah, iz oblaka večernega (zadnjega
sla, ki oznanja Evropi še luč!)
lije kri v moje trudno srce,
joj, in vodé ni več v Evropi
in mi, ljudje, pijemo kri,
kri iz večernih sladkih oblakov.
– Vse je ekstaza, ekstaza smrti. –

Komaj rojén, že goriš v ognju večera,
vsa morja so rdeča, vsa morja
polna krvi, vsa jezera, in vode ni;
vode ni, da bi opral svojo krivdo,
da bi opral svoje srce ta človek,
vode ni, da pogasil bi z njo
žejo po tihi, zeleni jutranji prirodi.

In vse je večer in jutra ne bo,
dokler ne umremo, ki nosimo
krivdo umiranja, dokler ne umremo
poslednji ...

Joj, v to pokrajino, še v to zeleno,
rosno zeleno pokrajino, še v to,
sonce večerno, boš zasijalo
s pekočimi žarki? Še v to?

Morje preplavlja zelene poljane,
morje večerne žgoče krvi,
in rešitve ni in ni,
dokler ne padeva jaz in ti,
dokler ne pademo jaz in vsi,
dokler ne umremo pod težo krvi.

Z zlatimi žarki sijalo bo sonce
na nas, evropske mrličé.

KONS. 5

Gnoj je zlato
in zlato je gnoj.
Oboje = 0
 $0 = \infty$
 $\infty = 0$
 $AB = <$
1, 2, 3.
Kdor nima duše,
ne potrebuje zla-
ta,
kdor ima dušo,
ne potrebuje gno-
ja.
I, A.

Srečko Kosovel (1904–1926)

PESEM ŠT. X

Strup za podgane. Pif!
Pif, Pif, Pif, Kh.
KH. KH. KH.
Podgana umira na podstrešju.
Strihnin.
O moji mladi dnevi,
kakor tiho sonce na podstrešju.
Raz streho čutim dehtenje lip.
Crk, crk, crk, crk
crkni
Človek
Človek
Človek.
Ob 8. uri je predavanje
o človečanskih idealih.
Listi prinašajo slike
bolgarskih obešencev.
Ljudje — ?
Čitajo in se boje Boga.
Bog pa je na razpoloženju.

Ivan Prègelj (1883—1960)

MATKOVA TINA

Strašna tišina je legla nad popotne. Z vej je kapnilo na čelo, za vrat. Kakor peruti strašnega pomračnika je ležala noč nad dolino. Pomračnika, netopirja, tega nedolžnega hudičevega brata, duše urečene v mišje in ptičje telo in kar podobnega čenčajo stare babe in jim vse to verujejo mlade, ki že tajijo bujnost telesa, a so skrite, gorijo, a so plašne in strašljive kakor koze.

Mož, ki je občutil vražo o pomračnikih, je bil Volčan Matko. Imel je krčmo in je vzel sodček vina na pot s seboj. In pil je, da je bil že omočen in divji, in je brundal predse pesem upornikov. Ko pa je potujoča četa zdaj prišla mimo hiš Podseli, je vzrohnel v strašni jezi in zatulil zadnje besede svoje pesmi:

»Eno leto punt smo gnali,
zdaj pa bomo glavo dali!
Vsem galjotom vile v vamp!«

Strahotno se je razlegla jeka v dolini. Ne eden iz potnih ni pokaral pojočega. Samo hiteli so, da je zaostajal. Pijani pa je pel sam zase in rohnel vse ostreje in temneje:

»Vsem galjotom vile v vamp!«

DOGODEK V MESTU GOGI

HANA: In veste, kdo je bil? Ona je premožna, zelo imovitih staršev je – gori od Oldershafna nekje je doma. (*Šepetaje, ozirajoč se proti vratom, kot bi se bala, da bi kdo tam ne prisluškoval.*) Domači služabnik – voznik – hlapec, če hočete! Priplazil se je k nji v sobo in – storil.

TEREZA (*brezumno ogorčena*): Kaj – kaj, za sveto božjo voljo, so potem storili z njim? So ga zaprli?

HANA (*se ozre k nji v zadregi, s slabo vestjo – potem – pomolči, gladi gubo na krilu*): Nič. Nič. Moj Bog, tega otrok vendar ni mogel povedati – ni se vendar upala povedati!

TEREZA: Ni se upala? To – to – se mora! To je treba!

HANA (*kakor ukorjena*): Saj bi – saj bi – toda – – Vidite – (*Je v veliki stiski; sploh se vede, kakor bi se stvar tikala nje same.*) Človek težko razume, če sam ne doživi. Morebiti, morebiti – (*Jo proseče gleda, da bi izvolila doumeti.*) Imel je tako zabrekle oči, tako vse gnusno je bilo, da ni smelo biti res, to ni moglo biti res! In – in – snival jo je brezsmiseln, lahko se reče naravnost blazen up, da se nekega jutra prebudi in ne bo res, ne bo več grozotnega v njenem spominu. Vidite – in če bi komu povedala – če bi že vedeli drugi ljudje – potem – potem ne bi bilo več možno, da bi se nekega jutra zbudila – potem bi bilo za vedno res!

TEREZA: Ojé, ojé, ojé!

HANA (*se ji iztrga vzdih*): Prav imate, mnogo bolje bi bilo, da je bila takrat takoj povedala staršem, prav imate! Lopov je dobil pogum, ko je molčala, in je še prišel.

SAMORASTNIKI

Lepi so bili tudi vsi njeni otroci, vsi visoko zrasli, ravni, močni, žarečih oči, ker so vse imeli od nje. Metina samosvojost se je zmeraj bolj oprijemala otrok. Pri njih je bila mati vse, podoba očeta Ožbeja je le medlela v njihovih dušah in počasi popolnoma zginjala. Niso bili bojazljivi, ali ljudi so se izogibali in niso nikomur zaupali ter se vedli kot trdobučneži. Če jih je kdo iz nagajivosti vprašal, čigavi so, so odgovarjali, ko so še komaj znali obračati jezik:

»Hudabivški pankrti smo!«

»Ali niste karniški?«

»To pa že kar!« so se neprijazno odrezali.

Zato jim je soseska po malem začela rekati tudi »samorastniki«. Ko so komaj zlezli iz gnezda, so morali že v službe za pastirje; pasli so po vseh belanskih globačah, po planinah Obirja, Pece in Olševe. Meta je vsakemu naredila za popotnico velik križ na čelo, pod pazduho mu je stisnila par novih cokel, ki jih je sama napravila za novega odhajača, za slovo pa mu je še rekla:

»Zdaj greš v boj za kruh! Ta boj bo težak, ali premagal ga boš, če ne boš pozabil, da si moj, da si Hudabivnikov ...«

BOJ NA POŽIRALNIKU

Novi požiralnik je služil na gornjem koncu »bradavice«, sredi krompirjeve setve. Kdor bi teh požrešnih pošasti ne poznal, bi taki pohlevni mokroti ne pripisoval nobene važnosti. Toda Dihurji so vedeli, s kom imajo opravka. Take rumene potuhe se hitro širijo in bogato rodijo. Začel se je cediti na najnevarnejšem mestu, na mali vzboklini, od koder bi lahko požiral rast na vse strani. In ravno to leto je bil krompir nenavadno lep, bahave, temnozelene rasti in goden za grobanje.

Dihurji so od zglavja požiralnika do ozar izkopali drago, lepo med krompirjevimi brazdami, da pri tem niti enega grma niso poškodovali. Draga pa ni zajela niti tretjine mokrote. Zemlja je začela kipeti v vedno večjem krogu in na obronkih so slinili novorojeni požeruhi. Mokrotne čeljusti so se odpirale in grozile požreti celo repišče.

Tedaj so se Dihurji zakadili v kipečo zemljo s krampi in motikami. Podžigala sta jih strast in srd.

Razparali so površje vzbokline in ji z globokim rovom prodrli v osrčje, kjer je bil izvir njihove nesreče. Medtem ko so od kraja še čuvali krompirjeve sadeže, se jih izogibali in posamezne grme z rokami prenašali na suhi svet, jih je boj kmalu popolnoma obsedel. Videli so le še sluzaste čeljusti, ki so segale po vedno večjem delu njive. Besno so vrtali za novimi slinastimi ranami, odpirali jim žile in jim izcejali rjavi strup v globok kanal, ki so ga izkopali od glavnega vira čez vso njivo do ozar.

Bosi in gologlavi, pokriti z blatom, so vrtali kakor krti. Pri tem niso čutili ne utrujenosti ne lakote. Dihur sam je oral pri zglavju glavnega požiralnika in mu brez oddiha razkopaval rebra. Mladi Dihurji pa so napadali ostale izvirke, kidali zemljo in raztegovali mrežo odtokov v glavni kanal. Doma je ostala samo Micika.

Miško Kranjec (1908—1983)

REŽONJA NA SVOJEM

Odlomek

Potlej sta prešli prvi dve leti. Režonja je že zdavnaj pozabil na vojno. Stradali niso ti dve leti, toda razkošja tudi ni bilo videti: Režonja ni upal seči globoko v zaboječek: »Lahko mi pridejo na sled«. — Prišla je nova država, Režonja se je nekam odpeljal in izmenjal denar za novega. Zdaj je tega spravil v zaboječek. Z novo državo so pričeli deliti grofovsko zemljo in Režonja se je na vso moč potegoval za zemljo.

»Zakaj smo se pa bili, če ne bi zdaj dobili zemlje, kakor je prav!«

»Koliko pa vas je?« so ga vprašali uradniki in inženirji.

»Koliko? Bogme, dovolj nas je pri skledi. Dva stara, štirje mladi in eden se napoveduje,« se je smehljal.

»Torej vas je šest?«

»Šest!« je vzkliknil nejevoljno. »Seveda, zdaj nas je šest. Ampak tako le mislim: zemlje ne bodo delili vsako leto in ta, ki zdaj prihaja, bo čez leto dni že segal v skledo.« Gospoda pa se je smejala. Rekli so: Če bi bilo tako, bi morali vsaki hiši dati še dva orala, ker bi žene jako rade rodile. Ne, to ne gre. Režonja pa si je samo brke podvihal.

ALAMUT

»Saj to ravno hočem!« je vzkliknil Hasan veselo. »Splaziti se v delavnico samega Alija in ker je mož star in betežen, prevzeti njegov posel. Pomeriti se v umetnosti z njim, vzeti vnovič ilo v roke. In potem – zares ustvariti novega človeka.«

Abu Ali se je nejevoljen obrnil k Buzruk Umidu.

»In potem pravi, da je bil Hakim Prvi blazen!«

Buzruk Umid je pomežiknil Hasanu. Ves čas je bil pozorno poslušal njun dvogovor. Slutil je, da mora skrivati vrhovni poglavar nekaj prav posebnega za bregom.

»Najprej si govoril o svoji oporoki,« je dejal, »potem o rajskih razkošjih, ki jih je obljubil Prerok tistim, ki bi padli za njegovo stvar, dalje o vladavini, ki ji ne bo cel svet kos, in zdaj praviš, da hočeš ustvariti takega človeka, ki bo iskreno hrepenel po smrti. Rad bi zdaj slišal, kakšna zveza je med vsemi temi stvarmi.«

»Zveza med temi stvarmi je kaj preprosta,« je smehljaje odvrnil Hasan. »Kot oporoko vam hočem zapustiti ustanovo, ki je moj izum. Moč te ustanove se bo gradila na ljudeh povsem nove vrste. Njihova posebnost bo blazna želja po smrti in slepa vdanost vrhovnemu poglavarju. To oboje pa bomo dosegli z njihovo popolno vero, kaj vero!, z njihovim popolnim vedenjem, da jih čaka po smrti večno uživanje v raju.«